

тілесно-духовну, підкреслюючи, що навіть біологічне в ній завдяки вольовим зусиллям та під впливом соціального перетворюється на нетварне, а отже необхідність перетворюється на свободу, вітчизняна антропологічна думка визнає абсолютне значення самоперетворюючої діяльності як принципу людського буття у світі.

Досліджуючи основні етапи розвитку поняття свободи в класичній європейській філософії, М. Булатов, яскравий представник київської антропологічної школи, який ще за радянських часів намагався вирішити питання, чи може людина порятуватися від свого розуму й наслідків діяльності, подібно до того, як свого часу вона рятувалася за їх допомогою від своєї біологічної недосконалості, зауважує, що наші знання про свободу формувались в межах ідеології марксизму: свободу ми розуміли як пізнану необхідність. З переходом до демократичної ідеології вчимося розуміти свободу як можливість вибору. «Людина, її сутнісна визначеність та свобода як найважливіший елемент цієї визначеності – тема, обшир котрої важко перебільшити», – слушно зазначає науковець [6, с. 3].

Аналіз історичних варіацій на тему свободи та постановка питання «Чи можлива метафізика свободи у XXI ст.» спонукав авторів колективної монографії «Людина в цивілізації XXI століття: проблема свободи» досліджувати не лише загальнометафізичні виміри свободи, але також її політичні, юридичні та інші аспекти, виміри вселюдські й етнокультурні, індивідуально-особистісні і соціально-спільнотні. В кожному з таких вимірів вітчизняні науковці виокремлюють і роблять предметом уваги екзистенційне осереддя свободи [6, с. 3].

Прослідковуючи паралелі культурного співпадіння чи сугулосності зі світом західноєвропейської культури, вітчизняні дослідники акцентують нині увагу на необхідності національної самоідентифікації суб'єкта української культури. Актуальною стала проблема визначення межі, за якою закінчується виправданість та природність існування у нашій культурі певних західних інтелектуальних впливів, штучність їх бездумного використання в межах національної культури. Сьогодні перед українцями стоїть завдання знайти себе – українську людину, утвердити своєрідність національної культури серед культур інших народів світу, толеруючи чуже, не цуратися свого. Шлях до цих пошуків було прокладено у XIX столітті, коли філософська рефлексія в межах філософії національної ідеї стверджувала як самостійну тему нації, специфіки її існування та своєрідність української культури, українства у світовому культурному просторі. Вітчизняна філософська думка нині намагається узгодити характерний для неї інтровертний, кордоцентричний персоналізм, (що, як відомо, свідчить про націленість особи на експансію не у світ, а у власне ество), із завданнями, що постали перед нею у зв'язку з соціальними зрушеннями і необхідністю за-

хисту і збереження своєї культурної ідентичності і державної незалежності.

Безумовно позитивним є те, що українська філософія сьогодні добре засвоїла основний принцип антропологічної настанови: насамперед виходити з людини, розуміючи її з неї самої, а не із зіставлення людини з чимось похідним від предметного світу, з чимось позалюдським. Послідовно запроваджуючи цю тезу, вітчизняна антропологізована думка спирається на кантівський трансцендентально-філософський принцип, який поєднується з пост-класичними методологіями. Така позиція призводить до того, що людина стає головним чинником світотворення. Підкреслюю, що мова не йде про антропологічну редукацію, а скоріше про кардинальне «зміщення точки зору».

У висновках зауважу, що класична метафізика дивилася на світ і людину «очима сущого», а нині суще дивиться на себе очима людини, котра після гайдеггерівського «онтологічного повороту» усвідомлює себе в якості екзистуючої істоти. Екзистенційний характер буття людини у світі свідчить про те, що сенс у цей світ несемо ми. Отже, завдяки введенню антропологічного принципу вітчизняна філософія, як і її західна колега, спромоглася взяти до уваги стрижневу для філософії проблему людини і значно просунути на шляху її осмислення.

1. Антропосфера: сучасні інтерпретації: Монографія / М. М. Кисельов, Т. В. Гардашук, С. І. Грабовський та ін. – Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2015. – 192 с.; 2. *Больнов О. Ф.* Філософська антропологія та її методичні принципи / О. Ф. Больнов // Сучасна зарубіжна філософія. Течії і напрями. Хрестоматія: Навч. пос. / Упор. В. В. Лях, В. С. Пазенок. – Київ: Ваклер, 1996; 3. *Гнатенко П. І.* Феномен природи людини: монографія / П. І. Гнатенко. – К.: Вища освіта, 2014. – 167 с.; *Метельова Т.* Світоглядно-антропологічні основи західноєвропейської філософії: від архаїки до модерну / Т. Метельова. – К.: Українська книга. – 280 с.; *Метельова Т.* Людина в історії: пошук системних закономірностей / Т. Метельова. – К.: Українська книга. – 2003. – 448 с.; *Талько Т. М.* Антропологічна думка у сучасній українській філософії: основні ідеї та принципи розвитку / Т. М. Талько // Пост-методика, № 7 (71). Антропологізм в освіті: джерела, досягнення та перспективи. – Полтава: ПОІППО, 2006. – С. 93–102; *Хамітов Н.* Філософія човека: от метафізики к метаантропологии / Н. Хамітов. – К.: Наук. д., 2001; 4. Етика науки: виклики сучасності: Монографія / М. М. Кисельов, Т. В. Гардашук, С. І. Грабовський та ін. – Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2014. – 248 с.; 5. Людина в лабіринті перспектив / А. В. Толстоухов, О. Є. Перова, О. М. Рубанець та ін. – К.: Видавець ПАРАПАН, 2004. – 220 с.; 6. Людина в цивілізації XXI століття: проблема свободи / В. Г. Табачковський, М. О. Булатов, Т. В. Лютій, Г. І. Шалашенко, Є. І. Андрос, А. М. Дондюк, Г. П. Ковадло, Н. В. Хамітов, О. А. Ярош, В. П. Загороднюк. – К.: Наук. думка, 2005. – 272 с.; 7. *Грабовський С.* Криза людини і людина кризи / Сергій Грабовський [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.religion.in.ua/main/analitica/7601-kriza-lyudini-i-lyudsns-krizi.html>.

УДК 165.242.1:323 (477)

Ірина Федорченко

Цивілізаційний вимір українського національного характеру

Стаття присвячена дослідженню процесів становлення й розвитку національного характеру українського народу та аналізу специфіки впливу українського національного характеру на державотворчі процеси. Обґрунтовано визначення національного характеру, окреслено найважливіші функції національного характеру як чинника державотворення, а також основні структурні й сутнісні складові українського національного характеру, наявність яких дозволяє забезпечити стабільність українського суспільства та його

здатність протистояти зовнішнім деструктивним впливам і давати адекватні відповіді на «виклики часу». Доведено, що цивілізаційний потенціал українського національного характеру визначається збалансованістю процесів національного самоусвідомлення і конативних (діяльнісно-поведінкових) виявів, а також рівнем розвитку суб'єктних рис як особистості, так і спільноти.

Ключові слова: український народ, характерологія, національний характер, державотворення, націєтворення, цивілізаційний вимір, суб'єктність.

Iryna Fedorchenko

Civilization Dimension of the Ukrainian National Character

The article is devoted to the study of the establishment and development processes of the national character of Ukrainian people and to the analysis of the specificity of Ukrainian national character influence on the state formation processes. The author substantiates the definition of Ukrainian national character, describes the main functions of the national character the presence of which gives the possibility to provide the stability of Ukrainian society and its ability to resist the external destructive influences and to give the adequate answers to the "challenges of time". It was proved that the civil potential of the Ukrainian national character is defined by the equilibration of the processes of national self-consciousness and conative (activity and behavioural) manifestations and also the degree of development of the subject features of a person and of society.

Keywords: Ukrainian people, characterology, national character, state formation, creation of nation, civilization dimension, subjectivity.

Ирина Федорченко

Цивілізаційне вимірювання українського національного характеру

Стаття посвячена дослідженню процесів становлення і розвитку національного характеру українського народу і аналізу специфіки впливу українського національного характеру на державообразуючі процеси. Обґрунтовано визначення національного характеру, описано найважливіші функції національного характеру як фактора державного будівництва, а також основні структурні та змістові складові українського національного характеру, наявність яких дозволяє забезпечити стабільність українського суспільства і його здатність протистояти зовнішнім деструктивним впливам і давати адекватні відповіді на «виклики часу». Доведено, що цивілізаційний потенціал українського національного характеру визначається збалансованістю процесів національного самосвідомлення і конативних (діяльно-поведінкових) проявів, а також рівнем розвитку суб'єктних рис як особистості, так і суспільства.

Ключові слова: український народ, характерологія, національний характер, державне будівництво, національне будівництво, цивілізаційне вимірювання, суб'єктність.

Здобуття Україною незалежності докорінно змінило життя українського суспільства кінця ХХ – початку ХХІ ст. Соціально-економічні й політико-правові трансформації суттєво вплинули на різні сфери буття українського суспільства, зумовлюючи кардинальні зміни в системах ментальних і поведінкових стереотипів, світоглядних і ціннісних орієнтацій громадян України. В таких умовах особливо зростає інтерес до відродження національної культури, базових цінностей українського народу, відновлення кращих рис його національного характеру, як одного з головних факторів збереження власної автентичності, самобутності й самодостатності та важливого чинника цивілізаційного поступу українства. На межі ХХ–ХХІ ст. людство зіткнулося з комплексом проблем, що вимагають кардинально нових концептуальних підходів до пояснення та прогнозування наслідків колективної поведінки й діяльності великих спільнот. Комплексні дослідження цих проблем змушують сучасних вчених звернути особливу увагу на специфіку формування національного характеру багатьох народів світу як необхідну умову стабільного розвитку відповідних країн.

Французький учений С. Московічі підкреслив, що національний характер народів забезпечує існування цивілізацій, в які вони входять. Саме національний характер демонструє, на що в кінцевому рахунку здатна конкретна людина або спільнота в кожній цивілізації. Світ національних характерів – це світ політичних вчинків, що викликають справжні драми в історії цивілізацій [6, с. 12–14]. Отже, розробка теоретико-методологічних засад, визначення сутності й етапів становлення українського національного характеру у цивілізаційному вимірі є одним з пріоритетних завдань сучасного українознавства, набуваючи особливої актуальності в умовах глобалізації.

Проблеми національного характеру досліджувались у рамках філософії, антропології, соціології, етнографії, психології, культурології. Представниками «протохарактерології» були Сократ, Гіпій, Платон, Аристотель, Теофраст та інші мислителі. Пізніше до цих досліджень долучились П. Гольбах, Ф. Бекон, Ш. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, Д. Дідро, К. Гельвецій,

Ш. Монтеск'є, Ф. Вольтер, Ж. Ламетрі, Е. Кондильяк, Д. Гартлі, Д. Юм, Й. Фіхте, Ю. Банзен, Л. Клагес, В. Вундт, М. Блок, Л. Февр, Д. Хоніман, Ф. Хсю, О. Тоффлер, М. Ковалевський, Д. Овсяннико-Куликовський, О. Потебня, П. Гнатенко та ін. Проблема національного характеру досліджувалася також в контексті концепцій соціального характеру (Е. Фромм, Д. Рісмен та ін.), базового типу особистості (А. Кардінер та ін.), модальної особистості (А. Инкельс, Д. Левінсон та ін.), статусної особистості (Р. Лінтон та ін.), авторитарної особистості (Т. Адорно та ін.), при цьому були застосовані біографічний метод, який був спрямований на вивчення історії життя видатних особистостей задля пізнання особливостей національного характеру (Е. Еріксон та ін.), інтегративний підхід (Р. Бенедікт, М. Мід та ін.) тощо.

Характерологічні особливості українського народу аналізували у різних ракурсах філософи, історики, педагоги, психологи, а також видатні письменники, поети, політичні, релігійні та громадські діячі (М. Костомаров, М. Максимович, В. Антонович, Т. Шевченко, П. Куліш, М. Гоголь, П. Юркевич, І. Нечуй-Левицький, М. Драгоманов, М. Грушевський, І. Франко, Леся Українка, О. Потебня, П. Чубинський, І. Крип'якевич, Д. Донцов, Ю. Липа, В. Липинський, М. Міхновський, М. Сумцов, Г. Ващенко, О. Кульчицький, І. Лисяк-Рудницький, І. Мірчук, І. Огієнко, Є. Онацький, Б. Цимбалістий, Д. Чижевський, М. Шлемкевич, В. Янів, Я. Ярема та ін.). Предтечею української характерології можна вважати видатного філософа Г. Сковороду, який не тільки закликав до самопізнання, але й запропонував учення про дві натури і три світи, концепцію «внутрішньої людини» і теорію «спорідненої праці». Розробляючи людинознавчу, етико-гуманістичну проблематику, Г. Сковорода намагався піднести в людині її духовну першоснову, відобразити свої морально-етичні погляди в поезії («Всякому городу нрав і права»), поєднуючи філософську доктрину і спосіб життя (мандрівна філософія, проповідництво, духовне усамітнення).

Ми визначаємо національний характер як цілісну систему стійких, своєрідних рис і властивостей (сформованих під впливом природно-географічних, історичних, господар-

сько-економічних, соціокультурних та суспільно-політичних умов), які обумовлюють типові для даної спільноти способи поведінки й діяльності, утворюючи не просто суму чи сукупність характеристик, а внутрішньо зінтегровану єдність, системну цілісність характеристик, які не тільки надають цій спільноті якісної визначеності, але й системно відображають специфіку культурно-історичного поступу даного народу. Національний характер може бути визначеним і невизначеним, цільним і суперечливим, сильним і слабким тощо. Специфіка національного характеру може виявлятися як на колективному, так і на індивідуальному рівні. Аналіз етнічної та політичної історії України дав змогу зробити висновок про головні історичні шари (нашарування), або сутнісні складові національного характеру українців: 1) землеробська складова, 2) європейська цивілізаційна складова, 3) козацька складова; а також визначити основні риси цих трьох складових [7, с. 17–18].

Сучасні українознавчі визначають цивілізацію «як макрокультурну соціально-історичну спільність, що охоплює різні суб'єкти (країни, народи, нації, держави), які мають спільні соціонормативні принципи надетнічного рівня, подібні етико-релігійні системи, фундаментальні основи ментальності, основоположні ідеали й базові цінності, стійкі особливі риси господарсько-економічної, політико-правової та соціокультурної організації, що виражаються у відповідному способі життєдіяльності» [4, с. 228–229].

Воропаєва Т. С. справедливо зазначає, що при розгляді етапів цивілізаційного розвитку українства потрібно враховувати етапи розвитку європейської цивілізації. Виокремлені нею етапи (етап неолітизації України; етап трипільської протоцивілізації; етап індоєвропейських міграцій та виокремлення праслов'янської спільноти; етап греко-римського цивілізаційного впливу та утвердження ранньокласового суспільства на українських теренах; а також середньовічний, ранньоіндустріальний, індустріальний та постіндустріальний (інформаційний) є складовими двох епох: 1) передісторичної епохи цивілізаційного розвитку українства; 2) історичної епохи цивілізаційного розвитку українства [4, с. 228–230]. Дані положення відіграють роль теоретико-методологічних засад для вивчення цивілізаційного виміру українського національного характеру.

Враховуючи ці теоретико-методологічні засади і використовуючи історико-еволюційний підхід до вивчення українського національного характеру, можна стверджувати, що: 1) базу для усталеного національного характеру української спільноти є етнотипова поведінка її представників (сформована на етнічному етапі розвитку даної спільноти); 2) основою для формування такої етнотипової поведінки є функціонально-рольові якості людей та специфічні способи їх взаємодії зі світом (сформовані на племінному етапі розвитку української спільноти); 3) стрижнем етнотипової поведінки українців є соціонормативна культура (традиції, звичаї, ритуали, обряди, поведінкові норми тощо), яка зумовлює і регламентує специфічні й типові для українського етносу індивідуальні й колективні реакції, ментальні й поведінкові стереотипи, установки та ін. Такий підхід дає змогу простежити процес становлення і розвитку українського національного характеру на різних етапах цивілізаційного поступу українства [7, с. 17–19].

Відомо, що національний характер відображає своєрідний шлях розвитку та історичну долю конкретного народу, що в процесах формування національного характеру більшості європейських народів проявляються і деякі загальні законо-

мірності. Оскільки першими в історії «етнічними одиницями» були племена, які пізніше інтегрувалися в той чи інший самобутній і неповторний етнос, то саме на племінному етапі розвитку етнічної спільноти формувалась основа для формування етнотипової поведінки людей – їх функціонально-рольові якості, специфічні способи їх взаємодії зі світом, функціонально-стильові особливості поведінки.

Отже, на першому етапі відбувалось становлення і розвиток функціонально-рольових якостей людності праукраїнських племен та специфічних способів взаємодії цієї людності зі світом, на другому етапі відбувалось становлення етнотипової поведінки русинів-українців, на третьому етапі відбувався розвиток основних рис національного характеру українського народу. Таким чином, в антську епоху та добу Київської Русі закладаються основи етнотипової поведінки українців. В Литовсько-Польську епоху та козацьку добу етнотипова поведінка розвивається і утверджується. В добу національного відродження усталені форми етнотипової поведінки стають базою для формування українського національного характеру.

Таким чином, можна окреслити основні етапи становлення й розвитку національного характеру українського народу: I етап (племінний) – етап становлення і розвитку функціонально-рольових якостей людності праукраїнських племен та специфічних способів взаємодії цієї людності зі світом – тривав з V ст. до середини IX ст.; II етап (власне етнічний) – етап становлення і розвитку етнотипової поведінки русинів-українців – тривав із середини IX ст. до кінця XVI ст.; III етап (національний) – етап становлення і розвитку національного характеру українського народу – розпочався в середині XVI ст. і триває й нині.

На першому (племінному) етапі, який тривав з V ст. до середини IX ст. відбувалось становлення і розвиток функціонально-рольових якостей людності праукраїнських племен та специфічних способів взаємодії цієї людності зі світом. На цьому етапі відбувається становлення системи табу, системи традицій і звичаїв та системи найбільш функціональних норм-правил і норм-рамок, найнеобхідніших для життєдіяльності племінних спільнот (для їхньої виробничої, господарської діяльності, соціальної організації тощо), які цілісно відображають і домінуючий господарсько-культурний тип, і спосіб життя кожної спільноти в цілому. В цей час формуються уявлення праукраїнців про належне й неналежне, припустиме й неприпустиме, можливе й неможливе, бажане й небажане, прийнятне й неприйнятне і т.п., а також відбувається становлення традиційної української системи соціального контролю (тобто системи способів впливу спільноти на людину з метою регуляції її поведінки та приведення її у відповідність із загальноприйнятими в даній спільноті нормами; соціальний контроль забезпечує стабільність та позитивний розвиток будь-якої спільноти), зокрема таких його форм як звичаї, ритуали, традиції. Відбувається становлення звичаєвого права. Закладаються основи для формування етнотипової поведінки людей – їх функціонально-рольові якості, специфічні способи їх взаємодії зі світом, функціонально-стильові особливості поведінки. В цей час у середовищі праукраїнської людності домінує адаптивна, ситуативна, ритуальна та фаталістична поведінка. Розвиваються язичницькі поведінкові практики. Для вождів праукраїнських племен характерною є героїчна, патріотична та потестарна (владна) поведінка [3; 7].

На другому (власне етнічному) етапі, який тривав із середини IX ст. до середини XVI ст., відбувалось становлення

і розвиток етнотипової поведінки русинів-українців. У княжу добу (друга половина IX ст. – середина XIV ст.) соціальні вимоги й настанови переводяться в поведінкові еталони, моделі, стандарти, які адресуються людям у вигляді «Слів», «Житій», «Повчань» тощо. Відбувається розвиток звичаєвого права, запроваджуються перші закони. В цей час у середовищі простого люду домінує екофільна, ситуативна та фаталістична поведінка (те, що ідея фатуму визначає поведінкові прояви людей, показово ілюструють літописи). А. Бичко та І. Бичко підкреслюють, що герої билини вже не детерміновані повністю долею, а кидають виклик долі й перемагають її [1, с. 20–29], що чітко показано й у «Слові о полку Ігоревім». Утверджуються соціо-нормативні засади етнотипової поведінки. Поведінку людей спрямовує і структурує етнічна картина світу, люди приймають, засвоюють і реалізують у своїй поведінці не тільки норми-правила і норми-рамки, але й норми-цілі й норми-ідеали та пов'язані з ними цінності. Поширюються релігійно-християнські поведінкові практики і такі поведінкові моделі як аскетизм, пустельництво, подвижництво, мучеництво, ратні подвиги, героїчна жертвовність. Розвиток міст на теренах Київської Русі (зі значною кількістю міського, особисто вільного населення), поширення християнської духовності, ідеалів лицарської етики, утвердження авторитету письмового слова та «книжної мудрості» створювало передумови для становлення української поведінкової культури; для цього вже існувало необхідне соціально-економічне підґрунтя, необхідні культурно-цивілізаційні чинники та духовно-світоглядні пріоритети. В княжому середовищі домінує експансивна, суб'єктна, світська, героїчна, патріотична, консолідаційна поведінка. Мірилом поведінкової культури цієї доби були лицарські чесноти, освіченість, мудрість, честь, патріотизм, милосердя, справедливість [3; 7]. На тлі нежитого остаточно міфологічного світогляду окреслюється образ ідеального керманіча держави (репрезентований у «Повчаннях» Володимира Мономаха і у «Слові о полку Ігоревім»), утверджується суб'єктна активність князів (відоме Святославове «Іду на Ви!») та героїзм окремих представників інших верств населення (зафіксований в «Повісті минулих літ»).

В Литовсько-Польську епоху (середина XIV ст. – 1648 рр.) розвивається етнотипова, толерантна, традиційна і етнозахисна поведінка українців. В цю добу людина усвідомлювала себе передусім як представника того чи іншого стану, оцінюючи себе через спільні для даного стану моральні, культурні, естетичні та інші канони. Започатковується корпоративно-професійна та опозиційна поведінка. Польсько-литовські унії, які передбачали обмеження участі православних у державному управлінні, викликали антипольський опозиційний рух українців, що завершився відновленням у першій половині XV ст. Волинського (ліквідоване у 1452 р.) та Київського (ліквідоване у 1470 р.) князівств.

Утворюються братства (одним з перших було Львівське Успенське Братство, згадуване в історичних джерелах вже в 1453 р.) – національно-релігійні товариства, створені при церковних парафіях членами ремісничих та цехових організацій протягом XV–XVII ст. у багатьох містах України, – які сприяли поширенню на українських теренах ідеї збереження й оборони української самобутності, ідеї національно-культурного розвитку України, ідеї соціальної та національної рівності.

Зберігально-консервативні поведінкові практики поширювались завдяки культу «старовини» (що базувався

на відомій формулі «Ми старини не рушасмо, а новини не уводимо»), який був характерною рисою української ментальності упродовж століть, детермінуючи консервативні поведінкові стратегії українців [3; 7].

На третьому (національному) етапі, який розпочався в середині XVI ст. і триває й нині, почалось переростання етнотипової поведінки в український національний характер. У цей час формуються структурні компоненти національного характеру українців: 1) інтелектуальний; 2) емоційний; 3) вольовий; 4) мотиваційний; 5) диспозиційний; 6) комунікативно-конативний; 7) суб'єктний. При цьому структуроутворюючим чинником і стрижнем національного характеру є диспозиційний компонент, який з'єднує глибинний (архетипний) та вершинний (суб'єктний) рівні психічного складу нації. Чітко структурований національний характер здатний зумовлювати вектори розвитку держави і суспільства [7].

Століття колоніального панування, репресії та голодомори, фізичне знищення носіїв українського національного характеру, нещадне зросійщення української мови й культури не змогли стерти національний колорит на українських землях. Українці зберегли й самобутність своєї культури, й самобутність свого характеру. В суспільстві поступово відроджується не тільки національна самосвідомість та державницький світогляд, але й така важлива риса модерної нації як колективна суб'єктність, репрезентантом якої виступають суб'єктні риси українського національного характеру – наполегливість і цілеспрямованість, мужність і рішучість, витримка і сміливість, ініціативність і відповідальність, організованість і самодостатність.

У Заяві Верховної Ради України «Про європейський вибір України» від 16 вересня 2014 р. стверджується, що «угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом надає таку унікальну можливість. Її ратифікація дозволяє розпочати всебічне реформування країни на основі європейських стандартів та цінностей», що «прагнення до більш високого ступеня цивілізаційного розвитку, основу якого становлять демократія і громадянське суспільство, є невід'ємною складовою стратегічного розвитку нашої країни», що «вибір України щодо європейського майбутнього рішучий і остаточний» [5].

Можна погодитись із Т. Воропаєвою в тому, що «етнонаціональне» є імманентно вбудованим у «цивілізаційне» завдяки тому, що процеси етнізації племен і націєзації етносів можуть розглядатися як цивілізаційні процеси (принаймні, в рамках Європейської цивілізації), що завершеність процесу націєтворення може бути одним із важливих критеріїв динамічного цивілізаційного поступу сучасної країни, що національний характер можна розглядати як особливу форму зв'язку між етнонаціональною сферою та цивілізаційною [2, с. 56–60]. У зв'язку з цим можна стверджувати, що національний характер спроможний виконувати роль важливої основи для взаєморозуміння народів, для досягнення довіри між народами, для міжнародної співпраці, а також роль активного посередника не тільки в рамках міжкультурних і міжнаціональних комунікацій, але й міжцивілізаційних відносин. Цивілізаційний потенціал національних характерів європейських народів здатний забезпечити неконфліктне буття, сталий розвиток і безпеку всієї Європи, упереджуючи небезпеки суспільних деструкцій в умовах глобалізації.

Серед об'єктивних та суб'єктивних, внутрішніх та зовнішніх чинників, які спроможні сприяти або гальмувати процес європейської інтеграції нашої держави, український національний характер займає особливе місце, оскільки він

належить до низки суб'єктивних чинників, які можуть якісно вплинути на підтримку населенням європейського вибору України. Проведені нами теоретико-емпіричні дослідження українського національного характеру [7] дозволяють стверджувати, що багато рис національного характеру українців (працелюбність; доброзичливість; витривалість; волелюбність; соціальний оптимізм; толерантність; розсудливість; національна гідність; інтернальність; поміркованість; хазяйновитість; гостинність; заповзятість; почуття гумору; горизонтальний індивідуалізм (який спрямований на розуміння унікальності кожної людини при рівності усіх) і горизонтальний колективізм (для якого характерні установки й норми м'якої, а не жорсткої статусної ієрархії у відносинах між людьми)) можуть стати не тільки дієвим чинником європейського цивілізаційного вибору України, але й активно сприяти реалізації цього вибору.

1. Бычко А. К., Бычко И. В. Человек в мировоззренческой картине былинного эпоса / А. К. Бычко, И. В. Бычко // Человек и

история средневековой философской мысли русского, украинского и белорусского народов. – К., 1987. – С. 20–29. 2. Воропаева Т. С. Теоретико-методологические основы выявления современной украинской национальной идеи / Т. С. Воропаева // Нации разные, но мир един. – М.: МАРИКМО, 1993. – Вып. 2. – С. 56–64. 3. Воропаева Т. Поведінкова культура українців (етнотипова поведінка, стиль життя і національний характер) / Т. Воропаева // Українознавство – 2008. Календар-щорічник. – К., 2008. – С. 103–113. 4. Воропаева Т. Цивілізаційний розвиток українства: теоретико-методологічні засади дослідження / Т. Воропаева // Українознавчий альманах. – Вып. 16. – Київ, Мелітополь, 2014. – 322 с. – С. 228–234. 5. Заява Верховної Ради України «Про європейський вибір України». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1679-18#n8>. 6. Московичи С. Век толп. Исторический трактат по психологии масс / С. Московичи / Пер. с фр. Т. П. Емельяновой – М.: Академический проект, 2011. – 396 с. 7. Федорченко І. Становлення національного характеру українського народу: теоретико-методологічні засади / І. Федорченко // Українознавство. Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. – 2007. – № 11. – С. 17–20.

УДК 94(477):351.858

Чик Анна

Роль колективної пам'яті у цивілізаційному поступі українства

У статті розглядаються особливості функціонування колективної пам'яті у рамках передісторичної та історичної епохи цивілізаційного поступу українства. Аналізується проблема колективної пам'яті та різні підходи до її розуміння як важливого чинника, який впливає на становлення і розвиток національної та цивілізаційної ідентичності.

Ключові слова: колективна пам'ять, ідентичність, українство, цивілізаційний розвиток.

Chyck Anna

The Role of Collective Memory in the Civilization Progress of Ukrainianness

The article considers the features of functioning of collective memory within the historical era as well as prehistoric civilization progress of Ukrainianness. The problem of collective memory and different approaches to understanding of the collective memory as an important factor influencing the formation and development of national and civilization identity are analyzed.

Keywords: Collective Memory, Identity, Ukrainianness, Civilization Development.

Анна Чик

Роль коллективной памяти в цивилизационном развитии украинства

В статье рассматриваются особенности функционирования коллективной памяти в рамках предисторической и исторической эпохи цивилизационного развития украинства. Анализируется проблема коллективной памяти и различные подходы к ее пониманию как важного фактора, который влияет на становление и развитие национальной и цивилизационной идентичности.

Ключевые слова: коллективная память, идентичность, украинство, цивилизационное развитие.

В умовах кардинальних соціально-економічних і політико-правових трансформацій, які суттєво змінюють більшість сфер життя українського суспільства, а також в умовах посилення загрози територіальній та національній цілісності України помітно збільшується інтерес до проблеми колективної пам'яті, яка може помітно впливати на формування національно-культурної, громадянсько-політичної і цивілізаційної ідентичності колективних та індивідуальних суб'єктів. Актуальність цього питання пов'язана також із суспільно-політичними та цивілізаційними викликами, які потребують адекватних відповідей.

Ю. Лотман, А. Гуревич, А. Моль з позицій культурологічного підходу розглядають пам'ять як культурно-історичну спадщину, своєрідний духовний потенціал народу. За допомогою семантичного аналізу Ю. Лотман визначає культуру як колективну пам'ять і безпосередньо пов'язує її зі збереженням і передачею смислів [8, с. 3–4]. Як зазначає Є. Давидов, «на наших очах поняття пам'яті наповнилося новим змістом і, вийшовши за психофізіологічні рамки, перетворилося на найважливішу категорію суспільної свідомості. Більше того, воно стало свого роду маніфестом сил, що

прагнуть відновити штучно розірваний в ході політичних катаклізмів «зв'язок часів». Пам'ять як історична глибина культури і особистості» [6, с. 165].

Колективна пам'ять – це *спосіб збереження* соціально значимої інформації, без якої неможливе існування суспільства в цілому, соціальних груп і окремих індивідів, що входять у суспільство. Цілісність і стійкість соціальних зв'язків залежить від успішності функціонування колективної пам'яті. В умовах радикальних соціальних та політичних змін в сучасному українському суспільстві слабкість підстав для становлення нової громадянсько-політичної ідентичності призводить до пошуку об'єднуючих символів в історичному минулому країни.

Тому цілком зрозуміло, що в основу формування сучасної національної ідентичності має бути покладений культурно-історичний досвід українського народу, «за допомогою колективної пам'яті виникає емоційна залученість у минуле. Таким чином культивується майже в кожному соціумі широке знайомство дітей з компонентами колективної пам'яті: пам'ятні місця, релігійні ритуали, фольклор, родинне дерево, що покликани спонукати в них зародження почуття історичної